

7. Prisonizace aneb jak se ze svobodného člověka stává vězeň

Adaptace na život ve vězeňských podmínkách se nazývá prisonizací. Kořeny anglického slova „prison=vězení“ jsou ve starofrancouzském „prison“, „prisun“ a v latinském „prensionem“ od „prehendere = zmocnit se“. Prisonizace je tedy proces (intelektuální a psychologické) přeměny svobodného člověka ve vězně.

Obviněný nový vězeň (menší výjimku tvoří recidivisté) je obvykle náhle, bez možné přípravy vhozen do sociálního systému vězeňské komunity a rychle si uvědomí normy a hodnoty, které sdílí jeho spoluobvinění. Internalizace (osvojení si, přijetí) těchto norem a hodnot se nazývá prisonizací. Pokud se tak nestane, stává se vězeň zdrojem soustředěné pozornosti nejen ze strany dozorců a strážných, ale i ze strany vězňů včetně uplatňovaných sankcí za porušování pravidel hry.

Z psychologického hlediska lze v procesu postupného přizpůsobování se vězeňskému způsobu života a společenství odsouzených, tj. procesu prisonizace, rozlišovat dva aspekty:

- institucionalizace – tedy adaptace na organizaci a formy ústavního života, což představuje především vnější orientaci ve specifických životních podmínkách vězení. Institucionalizaci podléhá více či méně každý vězeň. Přijetím forem organizace ústavního života může být vězeň zcela adaptovaný na podmínky výkonu trestu odnětí svobody, což ovšem neznamená ještě žádnou nápravu.
- ideologizace – tedy vnitřní přijímání soustavy hodnot, postojů, názorů a norem chování, které se vytvářejí ve sféře vězeňské subkultury, která má disocializační charakter. Tato forma internalizace vězeňské subkultury se sice obvykle omezuje na menší část odsouzených, i když většina odsouzených v tomto směru projevuje určitý druh „solidární konformity“.

Každý, kdo se dostane do vězení, projde do určité míry prisonizací. První a evidentní krok se týká jeho postavení. Stává se anonymní osobou a číslem v podřízené skupině. Nosí stejné oblečení jako ostatní. Výjimku v tomto případě mohou tvořit pouze obvinění, kterým příbuzní pravidelně zajišťují obměnu civilního oděvu a prádla (*např. poštou, při návštěvě*). Tato možnost nosit vlastní oděv představuje pro skupinu obviněných významný psychicky podpůrný prvek, neboť s sebou přináší kousek vlastního domova, zajišťuje odlišnost od skupiny, vyjadřuje fungující sociální zázemí a úroveň dodává sebejistotu a lidskou důstojnost.

Vězni jsou kladeny otázky a je poučen. Doporučuje se opatrnost, obezřetnost a zdrženlivost ve slovním projevu se zaměstnanci. Brzy pochopí, že ředitel věznice je mocný. Naučí se hodnotit, funkce a pravomoci různých příslušníků a zaměstnanců. Ať používá vězeňský slang nebo ne, naučí se, co jednotlivé výrazy znamenají. I kdyby se nový vězeň cílevědomě vyhýbal a stranil od ostatních a zůstal osamělou postavou, za několik měsíců se sám přichytí, jak nazývá strážného „bachařem“, lékaře „lapiduchem“ a ostatní osoby podle jejich přezdívek.

Prisonizace tedy označuje proces, v němž vězeň poznává pravidla a předpisy instituce, jakož i neformální pravidla, hodnoty, zvyky a celkovou kulturu vězení. V tomto bodu je však nutné poznamenat, že většina lidí přichází do vězení zcela nepřipravena, neinformována a s minimem právních znalostí. Kusé informace, která poskytují média o vězeňské službě a životě ve věznici se totiž povětšinou týkají mimořádných událostí (*např. útěk vězně, sebevražda vězně*), ale rozhodně neodráží každodenní chod a průběh života ve vězení. Když už životní okolnosti člověka za mříže přivedou (ať za úmyslný čin nebo nešťastnou náhodu), měl by vědět, co jej za nimi čeká.

Pojem prisonizace pochází od amerického sociologa, kriminologa a psychologa Donalda Clemmera (1903 – 1965). Po studiích v Chicagu se začal intenzivně zabývat problémy v amerických věznicích a začal zkoumat především mužskou populaci za mřížemi. Svě

poznatky z penitenciaristiky také publikoval. Jeho nejznámější a nejvýznamnější dílo je „The Prison Community“ z roku 1940 a 1958. Clemmer tvrdí, že vězni mají společnou zkušenost nucené vazby, a to je sjednocuje za společnou věc proti věznilům. Fyzická blízkost, v níž jsou nuceni žít jeden vedle druhého, ničí veškeré soukromí, vězeňské předpisy a rutina je nutí ke konformismu a izolace omezuje jejich život. Život ve vězení mezi vězni podporuje monotónní rovnostářství. Vězni mají podobné cely, nosí stejný oděv a jedí stejné jídlo, ve stejný čas dělají stejnou práci a stejné věci podle stejných předpisů a pod stejnou hrozbou kázeňských trestů. To málo, co život ve vězení nabízí, sdílejí vězni společně, a společně sdílí i nenávist a zlobu vůči příslušníkům vězeňské služby, kteří vykonávají rozhodnutí soudu.

Někteří autoři tvrdí, že prisonizační proces je záhy nahrazen kriminalizačním procesem, aneb „co ještě neuměl, ve vězení se naučil“. Tomuto se vězeňská služba snaží zabránit dostupnými prostředky – jako je např. rozmisťování do cel dle trestné činnosti, četnosti předchozích pobytů ve věznici, věku vězně a zařazování do programů zacházení. Zůstává však skutečností, že i v terminologii vězeňské služby je patrný historický odklon od nereálného ideálu – do roku 1992 totiž nesly věznice název „Sbor nápravné výchovy“. Stejně tak byl původní „Resocializační program odsouzených“ nahrazen termínem „Program zacházení s odsouzenými“.

Domácí úkol č. 7: Co myslíte, jaké sankce mohou uplatňovat spoluvězni vůči vězni, pokud se dle nich nepřizpůsobí „pravidlům“?